

Ingus Barovskis
Latvijas Universitāte

MĪTISKI MAĢISKAIS PLŪDOŅA KRĀJUMĀ “PIRMIE AKORDI”

THE MYTHICAL IN PLŪDONS' COLLECTION OF POEMS “PIRMIE AKORDI”

Ingus Barovskis, *Dr. philol.*, LU Humanitāro zinātņu fakultātes pētnieks, Rakstniecības un mūzikas muzeja krājuma izpētes nodaļas vadītājas vietnieks zinātniskajā darbā. Studējis latviešu folkloristikā un mitoloģijā Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē. Pētnieciskās intereses: mitoloģija, mūsdienu mitoloģija un tās izpausmes sabiedrībā, literatūra, dzeja un mītisko simbolu realizācija tajā. Monogrāfija “Mythopoeia. Mūsdienu mītrāde” (Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021) veltīta mītisko priekšstatu realizācijas izpētei mūsdienu sabiedrībā.

E-pasts: ingus.barovskis@lu.lv

Kopsavilkums

Rakstā aplūkots Viļa Plūdoņa pirmais sarakstītais un izdots dzejas krājums “Pirmie akordi”, kas publicēts 1895. gadā L. Neimaņa apgādā Jelgavā. Pirmajā krājumā V. Plūdons pievēršas nacionālā romantisma jautājumu realizācijai un transformācijai. Plūdoņa pirmais krājums no mākslinieciskās kvalitātes aspekta vērtējams neviennozīmīgi – no vienas puses, tas ir jauna autora mēģinājums dzejā, saturiski un izteiksmes ziņā neviendabīgs; no otras puses, šajā krājumā ir saskatāmas V. Plūdoņa kā dzejnieka kvalitātes, kas pilnveidojas un sasniedz augstāko maksimumu viņa turpmākajos krājumos. Krājums iedalīts vairākās nodaļās, atsevišķu uzmanību veltot gan liriskai dzejai, gan arī satīrai un ironijai. Nacionālā romantisma raksturīgās īpašības V. Plūdons krājumā lieto divējādi, piemēram, transformējot binārās opozīcijas “ideālā pagātne – tagadne” šaurākā izteiksmes veidā, runājot par liriskā varoņa bērnību kā ideālo pagātne un pieaugušā cilvēka dzīvi kā tagadni. Tomēr satīras un ironijas kontekstā dzejnieks tiešāk pievēršas nacionālajam romantismam raksturīgajam pseidomītoloģijas vilnim un pseidoolimpam. Būtisks akcents V. Plūdoņa krājumā ir laiktelpa un tās mītizācija virziena ietvaros. Ar šī krājuma analīzi ir iespējams iepazīt, kā izveidojās viens no latviešu 20. gs. sākuma ievērojamākajiem dzejniekiem.

Raksturvārdi: Vilis Plūdons, folklorā, nacionālais romantisms, mītiski maģiskais.

Summary

The article is dedicated to Plūdons' first collection of poems “Pirmie akordi” [First Chords], published in 1895 by L. Neimaņa publishing house in Jelgava. In his first collection of poems, Plūdons focuses on realizing and transforming ideas of national romanticism. In terms of artistic quality, Plūdons' first collection can be evaluated ambiguously – on the one hand, it is a new author's attempt at poetry, with heterogeneity of content and expression, yet on the other hand, in this collection, Plūdons' qualities are not yet fully realized; later improving and reaching their highest peak in his subsequent collections. The collection is divided into several chapters, paying special attention to lyrical poetry and also to satire and irony. Plūdons uses the characteristic features of national romanticism in the collection in

two ways, for example by transforming the binary opposition “ideal past-present” into a narrower form of expression, talking about the lyrical hero’s childhood as the ideal past and the life of an adult as the present. However, in the context of satire and irony, Plūdons addresses more directly the wave of pseudomythology which is typical of national romanticism. An important accent in Plūdons’ collection is space-time and its mythologizing. The analysis of this collection allows the reader to learn about Plūdons – one of the most powerful Latvian writers of the 20th century.

Keywords: Plūdons, folklore, national romanticism, mythical magical.

Ievads

Raksts veltīts līdz šim literatūras vēsturē mazāk pētītam vai pat vispār nepētītam Viļa Plūdoņa (īstajā vārdā Vilis Lejnieks, 1874–1940) pirmajam dzejas krājumam “Pirmie akordi” (1895), akcentējot mītisko priekšstatu un folkloras elementu izmantojumu šajā krājumā. Pieeja izvēlēta, pamatojoties uz hipotēzi, ka tieši šis pirmais krājums balstīts uz nacionālā romantisma tradīciju, kas Plūdoņa dzejā ir aktuāla visu dzejnieka radošās darbības laiku.

Ar jēdzienu “nacionālais romantisms” (arī tautiskais romantisms) šī raksta kontekstā tiek saprasts strāvājums, kur ar folkloras un mitoloģijas starpniecību tiek atklāta, idealizēta un slavināta tautas dzīve senatnē un tiek akcentēta nācijas jēdziena izpratne. Precizētu nacionālā romantisma definējumu ir sniedzis kultūras vēsturnieks un komparatīvisks Džozefs Lērsens (*Joep Leerssen*), kas norāda, ka nacionālais jeb tautiskais romantisms ir pagātnes “svinēšana”, definēta tās valodā, vēsturē, kultūras raksturā, kļūstot par iedvesmojošu ideālu mākslinieciskajās izpausmēs.¹ Tas ietver gan folkloras, gan mitoloģijas, gan citu kultūrvēstures parādību sakralizāciju. Savukārt vēsturnieks Miroslavs Hročs (*Miroslav Hroch*) definē visaptverošu šī virziena iezīmju faktoru, kas saskatāms arī šeit aplūkotajā V. Plūdoņa krājumā, proti, ka katra tauta, katra nacionālā kustība ir meklējusi un atradusi noteiktu dzīves vēsturisko dimensiju, kur ir gan objektīvi eksistējušas pagātnes institucionālās paliekas, gan arī kolektīvā atmiņa, nacionālās vēstures konstruēšana, kas ietver pasakas par nacionālajiem varoņiem un pretiniekiem,² tātad faktiski iekļauj mītiski

maģisko un folklorā bāzēto domāšanas un priekšstatu kopu, kas satur idealizēto pagātni.

Par vienu no nacionālā romantisma ideju aizsākuma brīžiem Eiropā tiek pieņemts 1848. gads.³ Aizsākuma idejas ir skatāmas Žana Žaka Ruso (*Jean Jacques Rousseau*; 1712–1778) un Johana Gotfrīda fon Herdera (*Johann Gottfried von Herder*; 1744–1803) uzskatos, piemēram, J. G. Herdera apgalvojumā, ka tautība ir klimata, ģeogrāfijas, bet it īpaši valodu, tieksmju un raksturu rezultāts.⁴ J. G. Herdera ietekmē sākas arī tautasdziesmu kolekcionešana, folkloras vākšana, kas kalpo par nacionālās savdabības un kultūras ilglaicības pierādījumu, kā arī par tieši J. G. Herdera nopelnu tiek uzskatīta nacionālā romantisma rašanās, kas tiek pamatota ar viņa idejām par humanitātes progresu.⁵ Viena no reprezentētajām idejām kopumā ir paļaušanās uz vēsturiskas etniskās kultūras pastāvēšanu; tajā nozīmīga ir folkloras, to uztver kā vienu no nacionālisma idejiskajiem pamatiem. Eiropā viens no pirmajiem šādiem folkloras traktējumiem ir saskatāms jau brāļu Grimmu darbībā – pasaku krājumā, ko paši Grimmī uzskatīja par autentiski vācisku,⁶ respektīvi, vācu nacionālo identitāti demonstrējošu, un kas kļūst par vienu no nacionālā romantisma idejiskajiem pamatiem. Piemēram, V. Plūdoņa daiļradē folkloras un mitoloģijas motīvi parādās tādos darbos kā “Eža kažociņš”, “Dūkņu sils”, “Jumis – atriebējs”, “Salgales Mada loms”, bet izteikti – tieši pirmajā dzejas krājumā “Pirmie akordi”.

Latvijas kultūrā par nacionālā romantisma virziena sākuma laiku tiek uzskatīti 19. gs. 60.–70. gadi. Dažādos avotos gan datējums

¹ Leerssen 2013, 9.

² Hroch 2007, 14.

³ Evans 2000, 4.

⁴ King 2016.

⁵ Bula 2024.

⁶ Zipes 1988, 32–35.

atšķiras, piemēram, 1926. gadā izdotajā darbā “Latvju rakstniecība portretēs” minēts 1880.–1893. gads.⁷ Jāpiebilst, ka nacionālā romantisma idejas konceptuāli ir svarīgas nacionālās identitātes veidošanā, kas aktuāla 19. gs. beigās, un izteiktākie latviešu nacionālā romantisma pārstāvji ir Juris Alunāns (1832–1864), Auseklis (1850–1879), kas izteikti ietekmējis arī V. Plūdoņa daiļradi, tāpat arī Krišjānis Barons (1835–1923), Andrejs Pumpurs (1841–1902), Jēkabs Zvaigznīte (1833–1867) u. c.

Līdzīgi arī nacionālā romantisma iespaidos veidojas tautas eposi, no kuriem latviešu literatūrā zināmākais ir Andreja Pumpura (1841–1902) “Lāčplēsis” (1888), kaut gan tas nav vienīgais nacionālā romantisma ideju ietekmē tapušais piemērs – jautājumam aktīvi pievērsās Jēkabs Lautenbahs Jūsmiņš (1847–1928) ar 1880. gadā sarakstīto “Zalkša ligava: latviešu teika”, kas ir eposa radīšanas mēģinājums, kā arī 1891. gadā sacerēto “Niedrišu Vidvuds jeb varenu vīru darbi Latvijas senatnē”, kuru konceptuālā ideja saskan ar iepriekš minēto nacionālā romantisma teoriju.

Aktualizējas izteikta neomitolģizācija, piemēram, pseidomitolģisko (pseudoolimpisko) panteonu veido jau pieminētais Auseklis,⁸ un šeit būtiski atzīmēt arī to, ka V. Plūdons sev pseidonīmu izvēlas no Ausekļa radītā panteona – Plūdons Ausekļa panteonā ir upju dievība.⁹

Literatūras vēsturē un līdzšinējos pētījumos Plūdons tiek traktēts kā nacionālā romantisma strāvājumiem piederīgs un tiem sekojošs autors (vismaz savā daiļrades sākumposmā),¹⁰ kas arī nosaka mītiski maģisko priekšstatu lietojumu dzejā, veidojot binārās opozīcijas “ideālā pagātne – neideālā tagadne”, ko varētu traktēt kā Plūdoņa savdabīgu nacionālā romantisma ideju aprobāciju it īpaši “Pirmajos akordos”.

Literatūras vēsturē Plūdoņa daiļrades apskatam un pētniecībai 20. gs. sākumā pievērsušies gan Roberts Klaustiņš, aplūkojot Plūdoņa balādes,¹¹ gan arī Pēteris Birkerts, kas pievērsies

Plūdoņa daiļrades psiholoģiskajam aspektam pētījumā “Plūdoņa daiļradišanas procesa psiholoģija”,¹² tomēr viens no izvērstākajiem pētījumiem, kas veltīts Plūdoņa daiļrades analīzei, ir 1922. gadā apgādā “Valters un Rapa” izdotais Teodora Zeiferta (1865–1929) “Plūdons. Dzīves un dzejas aina Teodora apskatīta”. Tiesa, šajā izdevumā Zeiferts Plūdoņa personības analīzei ir piegājis jūtāmā sentimentālisma un pat dievišķošanas manierē, tomēr būtiskākos secinājumus par Plūdoni izdara, piemēram, sniedz ieskatu Plūdoņa kā literāta tapšanā, aplūko līdz tam izdotos krājumus, izceļot arī dabas mītu ciešo klātbūtni Plūdoņa dzejā. Par Plūdoņa pirmo krājumu T. Zeiferts raksta, ka (citēts mūsdienu rakstu valodā): “Pirmie akordi ir pēc naidīgas, nesamierināmas šķelšanās latviešu gara dzīvē pirmais ievērojams auglīgas apvienošanas, sintēzes mēģinājums. Tie saistās harmoniskā saskaņā ar Ausekli, ko laika centieni bija atbīdījuši labi atpakaļ. Bet pret tautisko gļēvulību un remdenību šie vērsās asa satīra. [...] Plūdons¹³ ir jaunradītājs arī dzejas valodā.”¹⁴ Šī atzinības pārpilnā analīze par Plūdoņa pirmo krājumu ir viens no retajiem pētījumiem tieši par “Pirmajiem akordiem”. Vēlāk, 1932. gadā, T. Zeiferts arī sakārto V. Plūdoņa izlasi, ievadā sniedzot dzejnieka darbu iztirzājumu. T. Zeiferts “Pirmos akordus” traktē kā lielākoties satīriskus vai vispār ignorē V. Plūdoņa mītiski maģisko dzejas slāni; tomēr arī šajā slānī dažkārt ir saskatāmas nosacītas satīras iezīmes.

Vēlāk, jau padomju periodā, atsevišķus rakstus V. Plūdoņa darbiem veltījis arī Reinis Ādmidiņš (1939–2010), piemēram, “Ieskats Plūdoņa 20. un 30. gadu lirikā”,¹⁵ laikmetam raksturīgi skatot V. Plūdoņa darbus caur padomiskās domāšanas prizmu, piemēram, norādot, ka ikviens darbs, kas tapis pagātnē, ir jāvērtē šķiriski, no proletariāta interešu viedokļa,¹⁶ un tas arī rakstā tiek darīts, tomēr R. Ādmidiņš uzsver, ka V. Plūdoņa dzeja 20. un 30. gados ir ļoti daudzveidīga. Pretējos uzskatos ir literatūrvēsturnieks G. Jegermanis, apgalvojot, ka

⁷ Prande 1926, 146.

⁸ Laizāns 1995, 512.

⁹ Johansons 1954, 227.

¹⁰ Turpat.

¹¹ Klaustiņš 1922.

¹² Birkerts 1923.

¹³ Citātā saglabāta oriģinālrakstība.

¹⁴ Zeiferts 1922, XXVIII–XXIX.

¹⁵ Ādmidiņš 1974.

¹⁶ Turpat, 51.

“20. gadu sākumā Plūdons sasniedza noteiktu meistarības pakāpi, ko vēlākajos gados vairs nepārspēja”.¹⁷ Tam var piekrist tikai nosacīti.

Trimdā izvērstu V. Plūdoņa daiļrades raksturojumu sniedz arī Andrejs Johansons savā apkopojumā “Latviešu literatūra”, ko izdevis apgāds “Trīs zvaigznes” Stokholmā 1954. gadā, secinot, ka Plūdoņa dzejā saskatāms gan tautiskais romantisms, gan sentimentālisms, tomēr dzejnieks pievērsies arī “modernā cilvēka dvēseles lāstam”.¹⁸ Toties par “Pirmajiem akordiem” Johansons ir bargs – viņš uzskata, ka krājumā autora viedoklis ne tuvu nav skaidrs un krājumā “mainās iepriekšējā laikmeta motīvi ar jaunās strāvas programmatiskajām ieskaņām”.¹⁹ Tomēr jāatzīst, ka A. Johansona skatījums uz krājumu ir korekts, jo “Pirmajos akordos” ir vērojamas izteiktas pretrunas liriskā varoņa uzskatos un domāšanā, uz ko norāda A. Johansons: “[V]ienā vārdā viņš norobežojas no “dīkoņa, kas listu āpša ādā”, otrā lūdz, lai Varenais viņu pasarga no “skrejas milziskas uz priekšu”.²⁰ Te parādās V. Plūdoņa saistība ar nacionālā romantisma binārajām opozīcijām, īpaši centrēšanās uz ideālo pagātņi.

Padomju periodā V. Plūdoņa darbībai uzmanība pievērsta pastarpināti, taču nevar apgalvot, ka Plūdoņa darbi nepārprotami tiktu ierobežoti vai cenzēti. Atsevišķi darbu kopojumi izdoti arī pirms tam. No 1974. līdz 1978. gadam ar Jāņa Sudrabkalna ievadu publicēti V. Plūdoņa “Raksti” trīs sējumos, kuros apkopota liela daļa no viņa darbiem, protams, ar norādi, ka “ārpusē atstāti galvenokārt tie dzejoļi, kas buržuāziskās Latvijas laika krājumos pauž mums nepieņemamu ideoloģiju”,²¹ taču šāda pieeja skar ne tikai V. Plūdoni, bet daudzus t. s. pirmspadomju autorus. Jau 1941. gadā “No latviešu tautas bibliotēkā un antikvariātiem izņemamo grāmatu sarakstā” ir iekļauts V. Plūdoņa darbs “Mazā Anduļa pirmās bērnības atmiņas”, tiesa gan, tikai VAPP izdevums.²²

Kritisku attieksmi pret V. Plūdoņa daiļradi pauž viens no padomju perioda redzamākajiem literatūrzinātniekiem Vitolds Valeinis (1922–2001), kas samērā visaptverošajā “Latviešu lirikas vēsturē” (1976) norāda, ka V. Plūdoņa sākotnējā dzeja ir laikmetam raksturīgās oriģinālās individualitātes attīstīšanās viens no piemēriem,²³ bet, runājot par 20. gs. 20. gadiem, – stagnācijas un oriģinalitātes zuduma piemērs, tostarp arī bez nozīmes sabiedrības dzīvē,²⁴ kas gan ir attiecīgā laika izplatīta kritiska frāze, runājot par 20.–30. gadu literatūru. Tomēr arī V. Valeinis uzsver lielo dabas tēlu nozīmi Plūdoņa dzejā, kas ir svarīgs akcents arī šī raksta kontekstā.²⁵

V. Plūdoņa dzejas metrikai pievērsusies literatūrzinātniece Janīna Kursīte pētījumā “Latviešu dzejas versifikācija 20. gs sākumā, 1900–1919”, kurā uzsver neviendabību arī metriskajās un strofiskajās formās, žanros un tematikā: ““Pirmajos akordos” sastopam gan antoloģisko, gan liriski prātniecisko dzeju, idilles, dziesmas, epigrammas. Te ir liela metriskā un strofiskā dažādība.”²⁶ Tomēr šo dažādību, iespējams, attaisno pats V. Plūdons, kas rakstā: “Mans uzdevums. Padarīt mūsu valodu par spējīgu izteikt visu, visu. Visos dzejas arodos atstāt paraugus. Romānā, novelē, traģēdijā, komēdijā, drāmā, dziesmā, balādē, romancē, sonetā, epigrammā, ceļojumu aprakstā, anekdotē *etc.* Izlietojot visdažādākās atskaņas, pantmērus, vārsmas, klauzēs *etc., etc.*”²⁷

Atsevišķi V. Plūdoņa daiļradei veltīti raksti pieejami arī dažādās apkopojos un informatīvās literatūras vēsturēs, taču tie mazāk analītiski, lielākoties biogrāfiski un atstāstoši, tāpēc šeit netiks detalizēti analizēti. Tomēr no šī ieskata atsevišķos pētījumos var secināt, ka attieksme pret V. Plūdoņa daiļradi nav viennozīmīga; to ietekmē gan laikmeta sociokulturālais un politiskais konteksts, gan arī dzejnieka daiļrades izvērtējums. Mūsdienu literatūrzinātnē V. Plūdoņa daiļradei uzmanība pievērsta pastarpināti vai nemaz. V. Plūdoņa lomu un

¹⁷ Jegermanis 1992, 250.

¹⁸ Johansons 1954, 227.

¹⁹ Turpat.

²⁰ Turpat.

²¹ Labrence 1974, 528.

²² No latviešu tautas bibliotēkā un antikvariātiem izņemamo grāmatu saraksts 1941, 30.

²³ Valeinis 1976, 67.

²⁴ Turpat, 200.

²⁵ Turpat.

²⁶ Kursīte 1988, 101.

²⁷ Plūdonis 1984, 57.

nozīmi aktualizēja konference “‘Atraitnes dēla’ un ‘Eža kažociņa’ autoram – 150” 2024. gada martā, kurā 12 dažādu nozaru pētnieki pievērsās atsevišķu V. Plūdoņa daiļrades aspektu analīzei un izpētei, prezentējot pētījumus gan par Plūdoņa bērnu dzejas recepciju mākslā, gan par Plūdoņa daiļrades un uzskatu interpretāciju staļinisma ideoloģijā, gan arī pievērsoties mazāk skatītiem Plūdoņa darbības aspektiem, piemēram, viņa sarakstītajām mācību grāmatām.

V. Plūdoņa pirmais dzejoļu krājums ir cieši saistīts ar 19. gs. beigu kopējo valdošo literāro virzienu strāvojumiem, tajā parādās nacionālās atmodas idejas, kaut gan krājumā tās nav līdz galam realizētas vienotā pieejā. Laika periodā, proti, 19. gs. 80. un 90. gados, kad V. Plūdons aizsāk šī krājuma sagatavošanu, jo īpaši spēcīgs ir neomitologizācijas vilnis,²⁸ turklāt tas ir aktuāls visā Eiropā, un latviešu dzeja no Eiropas kopējiem strāvojumiem atstatus nestāv. V. Plūdoņa pirmais krājums tiek vērtēts dažādi, pamatojoties uz tā ne līdz galam izturēto stilistisko koncepciju un autora pretrunām, tomēr vienlaikus tas tiek atzīts par Plūdoņa unikālās stilistikas aizsākumu.

Krājuma tapšana un izdošana

Pirms uzmanība tiek pievērsta V. Plūdoņa krājuma “Pirmie akordi” izvērstākai analīzei, nepieciešams nedaudz iepazīstināt ar krājuma tapšanas vēsturi, kas demonstrē krājumu kā apzinātu literāru darbu, nevis tradicionāli ierasto dzejoļu sakārtojuma formēšanu. Jāsecina, ka krājuma tapšana ir savdabīga. V. Plūdons, mācoties Bauskas pilsētas skolā (1887–1890), nosūtīja savus dzejoļus žurnālam “Austrums”, taču no žurnāla redakcijas saņemtā atbilde bija negatīva, V. Plūdoņa pirmie literārie mēģinājumi atzīti par publicēšanai nepiemērotiem.

Viens no V. Plūdoņa iecienītākajiem autoriem ir Auseklis, kura daiļrade izteikti ietekmējusi arī V. Plūdoņa pirmo krājumu, un viņš izlemj rīkoties tāpat kā Auseklis, proti, sagatavot uzreiz publicēšanai gatavu dzejoļu krājumu. Sākotnējais šī krājuma nosaukums ir “Nakts ainas”, kā V. Plūdons raksta

1893. gada 5. maija vēstulē brālim, tomēr vēlāk, 1894. gadā, vēstulē brālim tiek minēts nosaukums “Pirmie akordi”.²⁹ V. Plūdons šo krājumu piedāvā vairākiem tā laika populārākajiem izdevējiem, piemēram, Pūcišu Ģerderdam (1847–1919) Jelgavā, kurš izdevis virkni ievērojamu latviešu autoru darbu, tostarp Andreja Pumpura, Matisa un Reiņa Kaudzišu, Frīdriha Mālberģa, Lapas Mārtaņa u. c. Arī Stepermaņu Krustiņa apgādam “K. Stepermaņa apgāds” Bauskā pēc tam, kad Plūdons ir iepazinies ar Stepermani un tas pat ir atzinīgi izteicies par krājumu, tomēr pēc ilgāka klusuma brīža un V. Plūdoņa neatlaidīga jautājuma pēc atbildes izdošanas jautājumā krājumu noraida, pamatojot, ka “labi izdevušies satīriskie dzejoļi, bet liriskajiem trūkstot idejas, lai gan kodols visur veselīgs, caurredzams”.³⁰ Taču neviens no šiem izdevējiem Plūdoņa pirmo krājumu neizdod.

Galu galā V. Plūdons vērsās pie literatūrvēsturnieka un kritiķa Teodora Zeiferta (1865–1929) ar lūgumu palīdzēt izdot šo krājumu, nosūta arī manuskriptu, taču manuskripts pa ceļam pazūd. Var secināt, ka “Pirmo akordu” pirmā versija līdz ar to ir gājusi zudībā, jo manuskripts ir rokrakstā un, cik saprotams, kopija nav izveidota, taču V. Plūdons neatlaidīgi sagatavo jaunu variantu. Tiesa gan, T. Zeiferts norāda, ka manuskripta pirmā versija atrasta, tā kļūdas pēc nonākusi kādā redakcijā, uz kuru acimredzot T. Zeifertam sūtīta. Taču V. Plūdons jau aktīvi strādājis pie otrās versijas, un atradums vairs nav aktuāls.³¹

T. Zeiferts iesaka krājumu izdot, nosūta to izdevējam Ludim Neimanim (1863–1926), kas 1895. gadā krājumu laiž klajā ar šobrīd zināmo nosaukumu un apakšnosaukumu “Liriski un satīriski dzejojumi”. T. Zeiferta sajūsma par šo krājumu jau pieminēta raksta ievadā.

Ņemot vērā visu minēto, jāsecina, ka V. Plūdoņa “Pirmie akordi” ir konceptuāli veidots izdevums, nevis nesaistīti rakstītas dzejas apkopojums krājumā. Tiesa gan, šāda tradīcija ir vērojama romantisma laikā kopumā. Lielākoties arī tajā ievietotie dzejoļi ir pirmpublicējumi.

²⁹ Plūdons - Lejnīkam 1894, RTMM 39120\1.

³⁰ Citēts pēc: Zeiferts 1922, XXV.

³¹ Citēts pēc: Zeiferts 1922, XXVII.

T. Zeiferts norāda, ka V. Plūdons sacerējis pat četrus piecus dzejoļus dienā, tas saskatāms bieži tuvajos vai pat atkārtotajos mītiskajos tēlos un dzejoļu mākslinieciskajā izteiksmē. Būtisks akcents – krājums iecerēts daļēji kā satīrisks, daļēji kā lirisks tekstu kopums.

Krājums iekārtots³² visai savdabīgi, to ievada “Prologs”, kam seko nodaļas: “Dziesmas”, tālāk ir nodaļas “Antoloģiski”, “Liriski idilliski”, “Liriski satīriski” un “Liriski prātnieciski”, pēdējā visai plašā nodaļa nosaukta par “Epigrammatiski, humoriski, ironiski”, bet krājumu noslēdz “Epilogs”, kas, faktiski tāpat kā “Prologs”, ir tikai viens dzejolis ar izteiktu cerību un acinājumu cīnīties tālāk. Jāsecina, ka nacionālajam romantismam raksturīgās pseidomitolozģizācijas ietekmes vairāk atklātas tajās nodaļās, ko V. Plūdons definējis kā satīriskas. Tomēr arī satīriskajās nodaļās ir saskatāma tautiskā romantisma ietekme.

Ausekļa ietekme krājumā atklājas ne tikai idejā par konceptuālu dzejoļu krājumu, bet arī saturiski, proti, pseidomitolozģiskā poētikā. Šāda poētika gan V. Plūdoņa dzejā nenonāk priekšplānā, jo V. Plūdons neveido pseidopanteonu, un pseidomitolozģiskais izpaužas atsevišķos tekstos, jo īpaši satīriskajā un humoriskajā dzejā, kur V. Plūdons dažkārt pat ironizē par tautiskā romantisma idejām, bet vienlaikus arī kritizē tos, kam nav svarīga nacionālā identitāte, piemēram, dzejoli “Dej, tauta, liksmojies”, arī latviešu mitoloģisko un pseidomitolozģisko būtņu tēlos, piemēram, Laima, Līga, Milda, Kaunis, lietuvēns.

Iespējams, tieši uz šo krājumu var attiecināt arī V. Plūdoņa paša vēlāk rakstīto manuskriptā “Dzejas kodols un būtība”, ka “mūsu vēsture dzejā pārāk maz izsmelta. Vienīgi Pumpurs un Auseklis. Bet cik daudz še vēl slēpjas vielas rakstniekam [...]”³³

Folkloras un mītiski maģiskā realizācija

Kā jau minēts, V. Plūdoņa krājumā ir prologs, nodaļas un epilogs, kur tikai viens dzejolis. Krājumā V. Plūdons apvieno gan iepriekš jau apspriestos nacionālā romantisma ideālus, gan arī primāri satīriskus darbus. Līdz ar to šajā dzejoļu krājumā izteiktāk mītiski maģiskais atklājas tajās nodaļās, kurās V. Plūdons atklājas kā lirīķis, nevis satīriķis.

Par krājuma moto var uzskatīt prologa ceturto rindu: “Un lauzties es gribu, cik jaudas!”³⁴ Proti, liriskais varonis ir cīnītājs, nevis pasīvs vērotājs; tas vairāk atklājas tieši ironiskajā dzejā, kamēr liriskajā cīņa ir slēptāka, tā ir cīņa ar sevi, ar reālo laiku, cīņa par atmiņu, par pagātnes telpu, kas simbolizē visu labo, bet ko nav iespējams pārceļt reālajā laikā, tāpēc krājuma varonis pats par sevi ir saikne starp pagātni un tagadni. V. Plūdons apzinās dzejas sakrālo aspektu, ja ņem vērā, ka indoeiropiešu folklorā dzejnieks ir vidutājs ne tikai starp debesīm un zemi, bet arī zemi un pazemi (nāves valstību), tāds, kas haosu sakārto kosmiskajā kārtībā,³⁵ un līdz ar to tāds, kas savieno pagātnes un tagadnes laiku. Dzejniekam ir īpašs uzdevums – veidot pagātnes un tagadnes saistīti un kolektīvo atmiņu, kas balstīta mītiskajos un folkloras priekšstatos, arī sakralizētos dabas tēlos, uz ko plašākā kontekstā norāda arī M. Hročs, apgalvojot, ka laika periodos, kad domāšanā un mākslinieciskajā valodā aktīvs ir nacionālais romantisms, pat izteiktos modernizācijas procesos nav iespējams koncentrēties tikai uz industrializāciju.³⁶ V. Plūdoņa krājumā tas saskatāms kā centrēšanās uz dabas specifiku un vēsturisko mītisko domāšanu. Tāpat – kaut gan šajā krājumā nav izteikti vērojamas atsauces uz latviešu dievībām, tomēr atsevišķos gadījumos autors tās piemin. Piemēram, krājuma pirmajā nodaļā V. Plūdons atsauca uz Laimu – dievieti latviešu mitoloģijā, kuras viena no funkcijām ir materiālā palīdzība un

³² Rakstā izmantots krājuma variants, kas iekļauts 1974. gadā izdotajos Viļa Plūdoņa “Rakstos”. Salīdzinot ar pirmizdevumu, 1974. gada izdevumā ir mainītas tikai atsevišķas valodiskas nianšes.

³³ Plūdons. Dzejas kodols un dzejas būtība. RTMM 39487.

³⁴ Te jāpiebilst, ka vārds “lauzties” lietots pirmpublicējumā, daiļdarbu izlasē 1922. gadā lietots vārds “cīnīties”, bet gan 1932. gada kopotos daiļdarbos, gan arī 1974. gada “Rakstos” lietots vārds “cīsties”.

³⁵ Kursīte 1988, 12.

³⁶ Hroč 2007, 14.

aizgādības nodrošināšana,³⁷ bet arī Laimas labvēlība nav automātiski iegūstama, tā ir atkarīga no “uz priekšu censoņi! Vēl cīņiņi jo sīvi // Ir stingri jāiztur, pirms Laima roku sniegs.”³⁸ Šāda V. Plūdoņa pieeja ir balstīta mītiskajā domāšanā, kas ir saskatāma folkloras materiālā kopumā, piemēram, pasaku motīvos atklājas, ka dievību labvēlību iespējams iegūt tikai ar fizisku darbu, ētiskām un estētiskām kvalitātēm.

Būtiskākais mītiskajos priekšstatos balstītais aspekts V. Plūdoņa krājumā ir laiktelpas realizācija – dzejnieks šeit jau ieskicē divus laiktelpas formātus, proti, tagadni (t. i., laiks, kas noris šajā brīdī) un idealizēto pagātņi (laiks, kas vairs nepastāv, kas ir bērnības laiks, vai laiks, kas notiek idealizētā dabas vidē, piemēram, dzejolī “Silā”). Kā skaidro Džozefs Lērsens, šādas binārās opozīcijas ir raksturīgas tautiskajam romantismam, idejai par tautisko romantismu kā vēstures un kultūrtēlu akcentētāju.³⁹

Tomēr V. Plūdoņa krājumā mazāk tiek akcentēta tautas kopējā pagātne un mītiskā kopatmiņa. “Pirmajos akordos” autors centrējas uz izteiktāku liriskā varoņa individuālās atmiņas akcentāciju, liekot priekšplānā nevis vispārību, bet individualitāti, kas vispār ir raksturīgi romantismam.

V. Plūdoņa izpratnē šīs binārās opozīcijas (tagadne – pagātne) saistās ar šo brīdi, realitāti un seno, mītisko laiku jeb “seno brīvi”, piemēram, dzejolī “Dodi, Dievs”:

“Dodi, Dievs, man sirdī seno brīvi –
Bērnu dienu daiļo atspulgu,
Jautras jūtas, debešķīgus sapņus,
Varavīkšņojošu cerību.”⁴⁰

Ideālais pagātnes laiks šeit ir bērnībā, bērna brīvībā, kam raksturīgas cerības, sapņi, jautras jūtas, proti, tādi ideāltēli, kas vairs nav raksturīgi pieaugušajam cilvēkam, vismaz tā to traktē V. Plūdons šī krājuma kontekstā; šāda

idealizācija atkārtojas ne tikai citētājā dzejoļa fragmentā, bet vairākos krājumā iekļautos tekstos, piemēram, dzejoļos “Vasaras brīvdienās”, “Mūsu druvas”, “Vecmāmuļai”, kur simbolizē uzkrātās zināšanas un saikni ar pagātņi u. c.

“Pirmajos akordos” aizsākas arī V. Plūdoņa kā dabas liriķa pazīmes, iespējams saskatīt dabas sakralizāciju. Mītizētājā domāšanā dzejnieks akcentē mitoloģijā balstītu pasaules uzbūves modeli, par ko runā, piemēram, Kārlis Straubergs rakstā “Viņa saule”⁴¹ – par pasaules trīsdaļīgo uzbūvi: debesis, pazeme, zeme.⁴² Krājumā “Pirmie akordi” īpaša uzmanība pievērsta zemei un debesīm, mazāk pievēršoties htoniskajam jeb pazemei. Piemēram, pat zemes auglību, kas mītiskajos priekšstatos tiek bieži saistīta ar htonisko, duālo, proti, dzīvību do-došo, bet vienlaikus ņemošo, V. Plūdons vairāk saista ar cilvēku zemi un saules gaismu. Šajā pieejā ir saskatāms arī tautiskā romantisma koncepts par idealizēto pagātņi, kur tad, protams, priekšplānā tiek likts celestiālais, nevis htoniskais. Kā jau minēts, V. Plūdons dabu sakralizē, balansējot uz sentimentālisma un patētisma robežas, piemēram, dzejolī “Ziedoni”:

“Puķu smaršu ziedons mētā,
Zilu margu debess laista,
Putni čiras nemitīgas
Jautrā vainadziņā saista.

Visa daba liksmi ligo. –
Sirds, kam tu vēl sērās gaudi?!...
Meti rūpes, meti raizes,
Dabai līdzī priekus baudī!”⁴³

Romantismam kopumā raksturīga dabas idealizācija, un arī V. Plūdoņa dzejā daba ir prieka, dzīvības un seno sapņu avots, daba – druvas, pļavas –, arī dabas atmodas momenti – pavasaris, “ziedons” u. c. – ir sakralizēti un V. Plūdoņa uztverē cieši saistīti ar seno, pagājušo laiku, bet vienlaikus tie ieskicē arī ciklisko laiku pretstatā lineārajam laikam, kas raksturīgs urbānajai videi. Savā pirmajā

³⁷ Kursīte 2020, 112.

³⁸ Plūdons 1974, 10.

³⁹ Leerssen 2013, 9–25.

⁴⁰ Plūdons 1974, 15.

⁴¹ Strauberga uzskati šajā mitoloģijas un folkloras traktējumā tiek kritizēti, diskusijai veidojoties ar Ludvigu Adamoviču.

⁴² Straubergs 1937, 604.

⁴³ Plūdons 1974, 12.

krājumā gan V. Plūdons urbānās vides tēlojumam nepievēršas vai pievēršas tam nosacīti, demonstrējot to kā vidi, kas ir pamesta un nav aktuāla konkrētajā brīdī, jo priekšplānā ir dabas elementi. Tomēr tāpat saskatāma arī, kā jau minēts, sentimentālisma ietekme ar idealizētu, pārlietu emocionāli tēlotu subjektīvu cilvēcisko jūtu, intīmo pārdzīvojumu un dabas atainojuma tēlojumu.

Līdzīgi mitoloģizēti poetizētas tiek, piemēram, "Mūsu druvas", kuras ar rūpestiem slacījušas sentēvu – tieša atsaucē uz pagātnes laiku – asaras:

"Mums mīlas šīs druvas!... Tās slacīja
Ar rūpestiem sentēvu asara,
Un bērībā paši tur rotājām
Pa nopļautām vizuļu rugājam."⁴⁴

Jēdziens "sentēvi" saistāms ar pagātni, viedumu, balstoties arī senču kulta idejā, ar ko vienkāršoti izprot mirušo garu pielūgšanu, bet paplašināti senču kultu var traktēt kā romantizētās patriarhālās kultūras pamatu, jo dzimtas virieši ir saistīti ar senčiem (sentēviem, kā raksta V. Plūdons) un nodod senču zināšanas jaunajai paaudzei. Tāpat dzejoli atkal tiek akcentēta pagātne, bērība, kurā liriskais varonis rotaļājas pa nopļautu vizuļu rugājiem, ir ciešā saiknē ar dabu, ir dabas daļa. Bērība tiek akcentēta kā aizgājušais ideālais laiks. Bērna tēls kopumā tiek saistīts ar īpašu cilvēka mūža laika posmu – dzīves rītu; bērns ir ciešāk saistīts ar dabu, dabas valodu,⁴⁵ ar pirmatnējo, pēc tam pieaug un kļūst par kultūras daļu.

Laiktelpas kontekstā minama arī gadalaiku mija, kas iezīmē izteiktu cikliskā laika jēdzienu, arī raksturīgu mītiskajai domāšanai. Piemēram, dzejoli "Vasaras brīvdienas" tas uzsvērts sevišķi spilgti, liriskajam varonim ik gadskārtu nonākot tēvtēvu jaukās birztalās, kur gars var atspīrgt un jūtas dzirkstīt, bet, jaušoties rudenim, liriskais tēlojums izzūd, aiz padebešiem tiek atklāts nogurums, notiek atgriešanās gan no mītizētā laika reālajā laikā, gan arī uzsvērtā jauna cikliskā laika fāze. Uzskatāmam piemēram arī dzejoļa fragments:

"Ik gadskārtu,
Kad nonāku
Es tēvtēvu jaukās birztalās,
Kur viss tik kluss,
Kur maigi dus
Kā sapņos upe puķu palejās, –
Tad gars man spīrgst
Un jūtas dzirst,
Un cere cilda dailes veidolus [...]"⁴⁶

Krājuma sarakstīšanas laikā V. Plūdons vairs nedzīvoja dzimtas mājās, kas arī šo tematisko loku viņa dzejā, iespējams, ja ne tikai sekmē, tad aktualizē. Līdzīgi tēva māju kā seno, aizgājušo cerību pilno laiku manifestācija pat simbola līmenī ir saskatāma arī dzejoli "Uz semināru braucot", kur tiek rezumēts viss iepriekš minētais mītiskais koncepts – sakralizētā laiktelpa (dzimtenes lejas, gravu birztalas u. c.) tiek pamesta, liriskais varonis dodas prom, slavina pagājušo, pagātnē palikušo laiku un telpu (bērību) un akcentē arī ciklisko laiku, proti, "sveikus, ja abus uzturēs Dievs, Ziedonī jaunā tīksimies"⁴⁷. Gadalaiku mija tieši šajā krājumā pilda gan cikliskā laika tēlotājfunkcijas, gan arī veido pretstatu pārus, binārās opozīcijas ar arī jau minēto idealizēto pagātni (kas ir vasara) un šībrīža realitāti (kas ir ziema, rudens).

Un lai arī pirmā krājuma mītiskais koncepts šķiet gan vienveidīgs, gan arī atsevišķos gadījumos neveikls, tomēr V. Plūdons arī demonstrē sevi kā dzīvības un atdzimšanas liriķi, kur dzīvība un nāve tiek gan pretstatīta, gan arī uzsvērts, ka arī nāve ir neatņemama cikliskā laika sastāvdaļa, tomēr tieksme uz dzīvību ir cilvēciska un liekama priekšplānā. Piemēram, teju gotiskās literatūras iespaidots šķiet dzejolis "Kapenes", kur diskutēts par dzīves bezjēdzību, proti, tās dzīves, kas ir realitāte, nevis atmiņu un pagātnes laiks, tomēr tik un tā kapenes liriskajam varonim šķiet baigas, biedējošas un nesavienojamas ar dzīves uzskatiem.

V. Plūdoņa centrēšanās uz celestiālo simbolizē saules tēls, kas izmantots vairākkārt. Saulei mītiskajos priekšstatos ir nozīmīga loma, kaut vai, piemēram, tā ir visuma radošā spēka iemiesojums, kosmosa centrs, "tā sirds, gaismas visu

⁴⁴ Plūdons 1974, 15.

⁴⁵ Weist 1983.

⁴⁶ Plūdons 1974, 14.

⁴⁷ Turpat, 17.

aptverošā acs⁴⁸ – kā saules tēlu mītiskajā domā raksturo folkloras pētniece Janīna Kursīte.

Saules metafora lietota, raksturojot jaunas acis, akcentējot sievišķo, arī auglību, kas ar to saistīta. Tāpat saule ir jau minētās mītizētās pagātnes simbols, arī ienākot sentimentālisma ietekmēm;⁴⁹ visa pagātne un bērība šeit ir saules apspīdēta, ziedoņa apziedēta. Saules nozīme mītiskajā domāšanā ir plaša, sākot no jau minētā Janīnas Kursītes secinājuma līdz saulei kā gadalaiku cikla daļai, kas savukārt rada sasauces ar ciklisko laiku, līdz auglības simbolam, jo tā nodrošina zemes dzīvību un ražību. Saules tēls, balsoties uz rietēšanas un uzlēkšanas ciklu, ir saistīts ar mirstošo un atdzimstošo dievību ideju.⁵⁰ Šis tēls, proti, saules slavinājums, turpinās, šķiet, lielākajā daļā V. Plūdoņa lirikas, piemēram, krājumos “Mūzas mirklī” (1925), arī “111 lirisku dziesmu (1918)”, “Pretim saulei” (1937) u. c.

Literatūrzinātnieks Bronislavs Tabūns grāmatā “Modernisma virzieni latviešu literatūrā” raksta, ka Plūdoņa dzejā, līdzīgi kā, piemēram, Kārļa Skalbes lirikā, dominē panteistiskā tonalitāte, pirmatnīgā daba ar tās stihijām.⁵¹ Šim apgalvojumam ir iespējams piekrist, arī skatot V. Plūdoņa pirmo krājumu, lai gan tas izcelts daudzos V. Plūdoņa darbos turpmāk (piemēram, balādēs “Atraitnes dēls”, “Uz saulaino tāli” un “Salgales Mada loms”). Viens no pirmatnējās dabas simboliskiem aspektiem ir ūdens tēls, kas jo sevišķi tiek apspēlēts “Salgales Mada lomā”, kur ūdens iezīmē htonisko un nāvi. Krājumā “Pirmie akordi” ūdens, kas izplūst no zemes, ir simbols, kas iezīmē saikni ar pagātņi, ar senām zināšanām; V. Plūdons šajā krājumā neuzsver ūdens kā htoniskā elementa bināro dabu.

Vairākas reizes ūdens simbolika ir realizēta strauta tēlā – dzejoli “Tēvmāju strautam”, pie kura liriskais varonis kādreiz ir guvis mieru un

prāta spirtumu, cerības un ierosmes, un tagad tiek jautāts, vai strauts atkal sniegs tādas pašas izjūtas. Tāpat dzejolis “Strauta gravā”:

“Tai vietai tagad garām eju,
Kur toreiz visi sēdējām,
Kad pirmo reizi tavu seju
Es šķitu mīļi uzsmaidām. [...]
Ar sērām domām raugos žēli,
Man liekas, it kā teiktu viss:
Par velti! Tavi sapņu tēli
Kā blāzmas stari izdzisis.”⁵²

Strauta simbolika šajā gadījumā ir saistīta ar mītiskajām, slepenajām zināšanām, atmiņām, senlaikiem, padziļināto, arī sapņu pasauli. Tā lielā mērā sasaucas ar mītiski maģisko ūdens simboliku, kur ūdens ir gan dzīvības izcelšanās, gan auglības, tīrības, šķīstības simbols. Šajā gadījumā arī vērojamas htoniskā simbola iezīmes – grava, strauts ievēd it kā bistamajā, aizmirstībā, kur nav cerību; faktiski šis ir viens no retajiem krājumā iekļautajiem dzejoļiem, kur saskatāmas arī bezcerības iezīmes (līdzīgi arī dzejoļos “Ap pusnakti” un “Kapenes”, kā arī dažos citos, kuros mītiski maģiskais aspekts nav saskatāms).

V. Plūdons akcentējis arī ūdens htonisko dabu, saistību ar nāvi, piemēram, krājumā *Via dolorosa* iekļautajā ciklā “Pie nāves atvara” atklājas ūdens htoniskais un nāvējošais spēks; līdzīgi V. Plūdons izmanto arī purva simbolisko nozīmi, demonstrējot mītiski maģiskos priekšstatus par purvu kā htonisko haosu, saistītu ar nāvi, iznīcību.

Savdabīgs, kvantitatīvi tikai vienā dzejas tekstā izmantots ir niedres motīvs; latviešu un Eiropas mitoloģiskajos priekšstatos niedre simbolizē vīrišķo spēku radošo sākotni, niedres (daudzskaitli) – nediferencētu haosa telpu.⁵³ Uzskatāmam piemēram dzejolis “Niedrājs”:

“Klau, zaļais niedrājs upes klusā lejā
Kā vaidu kokle žēli džigot sāk,
Un džigas, šūpodamās rāmā dejā,
Pa viņu trīsulišiem augšup nāk.

⁴⁸ Kursīte 2020, 199.

⁴⁹ Sentimentālisms šajā gadījumā ir strāvotums Eiropas literatūrā, kam izteikti raksturīgas ir šādas pazīmes: idealizēts, pārāk emocionāls cilvēka subjektīvo jūtu tēlojums, dabas atainojums, intīmo pārdzīvojumu tēlojums.

⁵⁰ Cirlot 1971, 317.

⁵¹ Tabūns 2008, 16.

⁵² Plūdons 1974, 14.

⁵³ Kursīte 2018, 347.

Kas viņam kait? Kam sērās kapu vaidās
Tas skumīgs asarainas jūsmas lej?
Vai zelta laikus atejam viņš gaidās?
Vai žēl tam ziedoņa, kas projām skrej?

Gan saule smaidot kairinoši rauga
Ar saldiem skūpstiem viņu mierināt,
Bet nevis skūpst, kas nāk no dabas drauga, –
Tik gaiss, tik gaiss to paspēs klusināt.”⁵⁴

Arī šajā tekstā V. Plūdons, krājuma kopainā atkārtojoties, centrējas uz “zelta laikus atejam viņš gaida”, taču niedres simbolika šeit jau skaidrojama divējādi: gan niedres kā mūžību iemiesojošs tēls, gan arī niedres un to skaņa vējā kā simbols atmiņām un cerībām par kādreiz pastāvējušajiem zelta laikiem. Dabas skaņas, ko rada niedres vējā, vienlaikus ir gan haosa telpa, gan arī laiktelpu sasaiste (tagadne un pagātne) un atmiņas par pagājušo.

Pagājušā laika kā ideālā laika tēlojums tiek demonstrēts arī sadaļā “Epigrammatiski, humoristiski, ironiski”, kas, kā jau minēts, piederīgs satīriskajai dzejai, kas šeit aplūkota ierobežoti, bet arī šajā nodaļā V. Plūdons atgriežas pie ideālā laika meklējumiem dzejolī “Dej, tauta, liksmojies”. Tajā autors tēlo tieši šo aizgājušo laiku, visai tieši atsaucoties uz Ausekli. Pirmajā pantā, kā tas noprotams pēc pieminētajām reālijām (vara bungas, dūkas, diži ozoli), tiek tēlota sentautu sanākšana svētkos, bet tad Plūdons pārmet mūsdienu cilvēkam – “Kam vairies, kautries tu? Tās tavas dētās olas // (Kā teica Auseklis), ko izperējšas skolas.”⁵⁵ Tālāk tekstā gan noprotams, ka V. Plūdons ironizē par latviešiem, kas noniecina nacionālās identitātes vērtības.

Ironiskās un satīriskās dzejas kontekstā V. Plūdoņa tekstā parādās arī atsevišķas pseido-olimpa dievības, piemēram, Kaunis un Milda. Kauņa tēlu Juris Alunāns ir aizguvis no Teodora Narbuta “Lietuviešu mitoloģijas” (1835)⁵⁶, un latviešu nacionālā romantisma pseidopanteonā šis tēls tiek iekļauts. V. Plūdons raksta:

“Riet diena. Upes ainava
Ar miglas šķidru klājas;
Gar kārkļāju tur jaunava
Kā gulbe balta vizinājas.
Ai, meiča, meiča, uzmanies:
Pa krūmiem Kaunis ziedos ies! [...]”⁵⁷

Kaunis šajos konstruētajos mītiskajos priekšstatos tiek definēts kā mīlestības dievs, kas antropomorfizēts kā jauns, skaists puisis ar zilu puķu vainagu pušķots, ziliem spārnēm izgreznots un ziliem sudrabā izaustiem svārciņiem aprotāts,⁵⁸ kā to raksturojis J. Alunāns, bet Auseklis savukārt Kauni definē kā vienkārši mīlestības dievu.⁵⁹ Šādi V. Plūdoņa meklējumi pēc dievībām, kas latviešu mitoloģijā nav sastopamas, skaidrojami divējādi – no vienas puses, to iespējams uzskatīt par Plūdoņa ironiju un satīru par pseido-olimpa aktualitāti nacionālā romantisma kontekstā, bet, no otras puses, līdz ar šīs mītiskās būtnes tēlu Plūdoņa dzejā ienāk arī romantika, pat erotisms, citētajā dzejolī izvēršot brīdinājumu par dabas gara seksualitātes ietekmi, dabisko jūtu atmošanos, nakts stundām kā laika momentu, kad notiek cilvēka un mītisko būtņu saskare. Tāpat V. Plūdons atsauca uz pseido-olimpa dievieti Mildu, kas ir mīlestības dieviete – “Ka latvjos dziestot Mildas svētā liesma”⁶⁰ Tā V. Plūdons ironizē par latviešu identitāti un dabu, noraidot “baumas”, ka latvieši tikai “ķivējas”, un argumentē, ka mīlestības aspekts sabiedrībā tikai kāpj. Tālāk V. Plūdons dzejas tekstā izmanto arī pretstatu starp divu dieviešu mītiskajām funkcijām, proti, Līgas un Mildas tēlus, raksturodams, ka mūsdienu (t. i., V. Plūdoņa laika) cilvēks pārsvarā pievēršas “Mildas tekām”, bet vienlaikus sauc sevi par Līgas dēlu; tā V. Plūdons faktiski runā par duālo cilvēka dabu. Jāpaskaidro, ka pseidomītiskajos priekšstatos, ko dzejnieks šeit acīmredzami lieto, Līgas funkcijas ir miers cilvēku starpā, kā arī dažādu amatu un prasmju ierādīšana. Folklorists Aldis Pūtelis gan nodaļa, piemēram, Ausekļa un J. Alunāna traktētās dievietes Līgas funkcijas, piemēram, Auseklis pārsvarā Līgu uzskatījis par dabas dievieti, kas

⁵⁴ Plūdonis 1974, 20–21.

⁵⁵ Turpat, 35.

⁵⁶ Prusinowska 2008, 105.

⁵⁷ Plūdonis 1974, 29.

⁵⁸ Pūtelis 2008, 94.

⁵⁹ Turpat, 96.

⁶⁰ Plūdonis 1974, 35.

pušķo Zilo kalnu ar ziediem, bet vienlaikus tā ir saistīta ar liktens lemšanu.⁶¹ Kontekstuāli šķiet, ka V. Plūdons šajā gadījumā vairāk pievērsies J. Alunāna konceptam. Tāpat V. Plūdons izmanto arī lietuvēna tēlu, balstoties uz tā mītisko raksturojumu.

Diskusijas un atsaucis uz nacionālā romantisma autoriem un tēliem turpinās, piemēram, Esenbergu Jāņa dzejoļa fragments izmantots dzejoli "Jaunais burtnieks", kur V. Plūdons atsaucas uz burtnieka tēlu kā dzejnieku, brīnumdari, padziļinātu spēju un zināšanu īpašnieku, kurš ierodas tautā ar jaunām, novatorām idejām, bet ciema suņi klūp burtniekam stilbos, talkā nāk Mūza, kas suņus izgaiņā ar pletni, un burtnieks jāj tālāk bez bēdas. Šajā kontekstā Plūdons samērā vienkāršotā formā runā par to, ka ikvienai jaunai idejai, ikvienam, kas cīnās par jaunām idejām, ir jārēķinās ar iesīkstējušā vairākuma neizpratni (ciema suņiem) un, atsaucoties uz krājuma epiloga tekstu, vienmēr ir nepieciešami spēki tālāk cīnīties.

Tas ir tikai viens piemērs, bet V. Plūdoņa satīra un ironija šeit tverama plašāk. Tās ir pārdomas par laikmeta straujajām pārmaiņām, kā arī jau iepriekš aplūkotais mītiskā laika apbrīns, kurā pastāv tādi mītiski tēli kā burtnieki, seno zināšanu nesēji. Šīs nodaļas analizējot, teorētiski var pieņemt, ka V. Plūdons krājumu kopumā iecerējis ironiski satīrisku.

Nodaļā "Liriski idilliski" dzejnieks veido garāku tekstu ar dramaturģiskām iezīmēm. Te darbojas Laida un Valdis, kas simbolizē divus pretstatus: Laida vēlas ko tādu, kas ir "pāri pār tēva sētu",⁶² tātad kaut novatoru, vienlaikus centrējoties uz primitīvu novatorismu, pārticību ("parkets salonā" un "dziedāt", "diēt"⁶³), bet Valdis tēlots kā piezemētāks, bet mainīties ("lauzties") spējīgs, tendēts uz augstākiem mērķiem. Liriski idilliskā noskaņa (darbība notiek gan silā, gan uz upes, gan jūrmalā) centrēta uz idilliskā izmaiņšanu: uz sila un upes fona tieši jūrmalā Valdis apzinās, ka nepieciešams iet cīņā un cīnīties par jaunu pasauli. Cīņas motīvs V. Plūdoņa krājuma noslēgumā faktiski

arī transformē nacionālā romantisma ideālus tajā – ne vairs pagātnes idille, bet gan idille, kuru radīs cīņa par to.

V. Plūdoņa pirmais krājums mākslinieciski ir šķietami vienveidīgs mītiski maģiskās domāšanas un pasaules uztveres tēlojumā, kas saistīts ar V. Plūdoņa un tautiskā romantisma saiknēm; pirmajā krājumā V. Plūdons mītisko izmanto primitīvi un pat vienveidīgi, pirmajās nodaļās centrēdamies pārsvarā uz bināro opozīciju "ideālā pagātne – realitāte", tomēr aizsākot arī, piemēram, gotisko noskaņu, nāves domu un brīdinošo intonāciju (dzejoļos "Kapenes", "Cilvēka mūžs"), kas arī turpmākajā viņa dzejā ir būtiska poētiskās valodas nianse. Tomēr, neskatoties uz mākslinieciskajām neveiksmēm, šis krājums aizsāk un demonstrē V. Plūdoni kā dzejnieku, kuru iepazīt var jau 20. gs. sākumā sarakstītajos tekstos.

Noslēgums

Nacionālā romantisma ietekmē aktualizējas interese par mītisko, par no folkloras aizgūtajiem priekšstatiem, centrējoties uz folkloras mantojumu kā uz nacionālās identitātes daļu. Tas aktualizējas arī latviešu literatūrā līdz ar Ausekli un citiem autoriem, kuri aizsāk nacionālā romantisma ideju realizāciju, izteikti centrējoties uz neomītisko, veidojot gan dievību panteonu, gan arī radot jaunus mitoloģiskus tēlus, radot pseidopanteonu. Nacionālā romantisma ietekmē viens no būtiskiem mītiskās domāšanas akcentiem ir binārā opozīcija "ideālā pagātne – neideālā tagadne", kas saskatāma ne tikai nacionālā romantisma pamatlicēju latviešu literatūrā darbos, bet arī V. Plūdoņa dzejā.

Var secināt, ka šis akcents vieno V. Plūdoni ar kopējām nacionālā romantisma ietekmēm, lai gan konceptuāli V. Plūdons savā pirmajā krājumā "Pirmie akordi" bināro opozīciju "pagātne – tagadne" transformē, skatoties uz to kā uz individuam svarīgo, individuam būtisko pagātnes laiktelpu, nevis vispārēju "zelta laikmetu", kas ir kolektīvs fenomens. Šī aspekta dēļ V. Plūdoņa krājums ir uzskatāms par savdabīgu un vērā ņemamu pienesumu latviešu literatūras vēsturē.

V. Plūdoņa liriskā atgriešanās mītiskajā pasaulē, senajā pasaulē nav kategoriska tikai tajā

⁶¹ Pūtelis 2008, 94–97.

⁶² Plūdons 1974, 23.

⁶³ Turpat, 23.

kā neiespējamu ilgu izpaušmē. Vairākos dzejoļos dzejnieks atgriešanos, saikni ar pagātņi rāda kā, piemēram, atgriešanos tēva mājās no urbānās vides, akcentējot rakstā jau minēto faktu, ka urbānismam paralēli ir nepieciešama dabas pasaule, jo tad rodas līdzsvars, un dabas pasaule ietver mītisko domāšanu un no folkloras aizgūtus priekšstatus.

Lai arī V. Plūdoņa pirmais krājums varbūt nav pats spilgtākais piemērs viņa daiļradē kopumā, tomēr nevar noliegt, ka tas ir jauna autora savdabīgi konceptuāls piedāvājums, kurā saskatāmas gan atsevišķas tematiskas un filozofiskas neskaidrības, gan arī turpmākai V. Plūdoņa daiļradei raksturīgas mākslinieciskās valodas un tēlu sistēmas pazīmes.

VĒRES

- Ādmidiņš, R. (1974) Ieskats Plūdoņa 20. un 30. gadu lirikā. Bērsons, I. (sast.) *Varavīksne*. Rīga: Liesma.
- Birkerts, P. (1923) *Plūdoņa daiļradišanas psiholoģija*. Rīga: Izglītības ministrijas izdevums.
- Bula, D. (2024) Folklorā. <https://enciklopedija.lv/skirklis/3318-folkloristika> (skatīts 29.07.2024.).
- Cirlot J. E. (1971) *A Dictionary of symbols*. London: Routledge.
- Evans, R. J. W. (2000) Introduction. Evans, R. J. W.; Strandman, H. P. (eds) *The Revolutions in Europe 1848–1849*. London: Oxford University Press.
- Hroch, M. (2007) National Romanticism. *Discourses of collective identity in central and southeast Europe (1770–1945)*. Budapest & New York: Central European University Press.
- Jegermanis, G. (1992) Plūdons. Hausmanis, V. (red.) *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Latvijas enciklopēdija.
- Johansons, A. (1954) *Latviešu literatūra*, 3. sēj. Stokholma: Trīs zvaigznes.
- King, B. (2016) Herder & Human Identity. *Philosophy Now*, 112. https://philosophynow.org/issues/112/Herder_and_Human_Identity (skatīts 15.07.2024.).
- Klaustiņš, R. (1922) Plūdons un viņa baladas. *Plūdons. Baladas un baladeskas*. Rīga: Izglītības ministrijas izdevums.
- Kursīte J. (2018) *Dainu kodekss*. Rīga: Rundas.
- Kursīte, J. (1988) *Laikazīmes dzejā*. Rīga: Liesma.
- Kursīte, J. (1988) *Latviešu dzejas versifikācija 20. gs. sākumā, 1900–1919*. Rīga: Zinātne.
- Kursīte, J. (2020) *Latviešu dievības un gari*. Rīga: Rundas.
- Labrence, V. (1974) Komentāri. *Vilis Plūdons. Raksti*, 1. sēj. Rīga: Liesma.
- Laizāns P. (1995) Auseklis. Buceniece, E. (sast.) *Ideju vēsture Latvijā*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Leerssen, J. (2013) Notes towards a Definition of Romantic Nationalism. *Romantik: Journal for the Study of Romanticisms*, 2 (1), 9–35. <https://doi.org/10.7146/rom.v2i1.20191>.
- No latviešu tautas bibliotēkā un antikvariātiem izņemamo grāmatu saraksts* (1941). Rīga: b. i.
- Plūdons, V. - Lejniekam, J. (1894), RTMM 39120\1.
- Plūdons, V. (1974) Pirmie akordi. *Vilis Plūdons. Raksti*, 1. sēj. Rīga: Liesma.
- Plūdons, V. (1984) *Kur dzīvība, tur dzeja*. Sast. Viese, S. Rīga: Liesma.
- Plūdons, V. Dzejas kodols un dzejas būtība. RTMM 39487.
- Pūtelis, A. (2008) Tauta, kas ticības lietās pieņēmusēs. Juris Alunāns un latviešu mitoloģijas meklējumi. *Latvijas Universitātes Raksti*, 731. sēj. *Literatūrzinātne, folkloristika, māksla*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Prande, A. (1926) *Latvju rakstniecība portretjās*. Rīga: Leta.
- Prusinowska, J. (2008) Teodora Narbuta "Lietuviešu mitoloģija" kā Jura Alunāna iedvesmas avots latviešu pseidomītoloģijas tapšanai. *Latvijas Universitātes Raksti*, 731. sēj. *Literatūrzinātne, folkloristika, māksla*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Tabūns, B. (2008) *Modernisma virzieni latviešu literatūrā*. Rīga: Zinātne.
- Valeinis, V. (1976) *Latviešu lirikas vēsture*. Rīga: Liesma.

Weist, R. M. (1983) The word order myth. *Journal of Child Language*, 10 (1), 97–106. <https://doi.org/10.1017/S030500090000516X>.

Zeiferts, T. (1922) *Plūdons. Dzīves un dzejas aina Teodora apskatīta*. Rīga: Valters un Rapa.

Zippes, J. (1988) *The Brothers Grimm: From Enchanted Forests to the Modern World*. New York, London: Routledge.

Redakcijā saņemts 29.07.2024., apstiprināts 27.08.2024.

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0* (CC BY-NC 4.0) starptautisko licenci (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).